

ri sürüp meclise gitmek istemedi. Ancak Talat Paşa'nın tehdit ve zorlamasıyla fetvanın son şeklini imzalamak zorunda bırakıldı (fetva metni için bk. Ali Cevad, s. 148). Fetvayı imzalamadığı takdirde II. Abdülhamid'in öldürüleceği yolundaki telkinin de Ziyâeddin Efendi üzerinde etkili olduğu belirtilir. Ziyâeddin Efendi, fetvayı 14 Nisan 1909'da Tefvik Paşa'nın ilk kabinesinde görevinde bırakılarak ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildiği sırada imzaladı. Fetva metni 27 Nisan'da Meclis-i A'yân ve Meclis-i Meb'ûsan üyelerinin katılımıyla oluşturulan Meclis-i Umûmî-i Millî'de okunup oy birliğiyle hal' kararı alındı.

Ziyâeddin Efendi ikinci defa tayin edildiği şeyhülislâmlık görevinde sadece yirmi bir gün kalabildi ve 5 Mayıs 1909'da Tefvik Paşa kabinesinin istifası üzerine makamından ayrıldı. Yerine Pirîzâde Mehmed Sâhib Efendi getirildi. Toplam meşihat süresi iki ay yirmi bir gündür. Ziyâeddin Efendi şeyhülislâmlıktan ayrıldıktan sonra Meclis-i A'yân üyesi oldu, vefatına kadar bu görevde kaldı. Vefat tarihi hakkında kaynaklarda 1914, 1917, 1918 ve Ramazan 1920 gibi farklı bilgiler vardır. Albayrak ise vefat tarihini 2 Ramazan 1336 (11 Haziran 1334/1918) olarak verir. Mehmed Ziyâeddin Efendi vasiyeti üzerine Eyüp'te bulunan aile mezarlığına defnedildi. Halen mezarının Eyüp'te Beybaba so-

Ziyâeddin Efendi'nin Eyüp Mezarlığı'ndaki kabri

kağı üzerinde Feridun Ahmed Paşa Türbesi karşısında ve sokağın dirsek yaptığı mevkide Küçük Hüseyin Efendi hazîresinde olduğu belirtilir. Kabri 1950'de torunu Yekta Fırat Bey tarafından yaptırılmıştır. Mezar taşındaki ifadelerden damadı Mehmed Selâhaddin Bey'in kabrinin de burada bulunduğu anlaşılmaktadır (Haskan, II, 80). Birinci dereceden Mecîdî ve Osmânî nişanlarına sahip olan Ziyâeddin Efendi'nin bir kızının bulunduğu ve torunlarının da bu kızından doğduğu bilinmektedir. Onun kendi halinde sessiz bir insan olduğu, nâzırlar heyetinde ve Meclis-i A'yân'da söze pek karışmadığı kaydedilir. Bu sebeple, Hüseyin Hilmi Paşa'nın mecliste hiçbir iş için konuşmayan Ziyâeddin Efendi'den hoşlanmadığı ve, "Cemâleddin Efendi'nin yerine şeyhülislâm bulamadık" diye şikâyetle bulunduğu nakledilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicil Dosyaları, nr. 247 [not: Sadece dosya mevcut, içinde evrakı yok]; *Sicil Defteri*, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, VII, 33; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 617-619; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, IX, 1297-1299, 1403; XI, 1665, 1708, 1711; Ali Fuat Türk-geldi, *Görüp İştiklârim*, Ankara 1951, s. 21, 23, 35-38; Ali Cevat, *İkinci Meşrutîyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi* (haz. Faik Reşit Unat), Ankara 1960, s. 38, 48-54, 57-58, 90-92, 129, 140, 147-154, 179, 180, 191; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 376-377, 556-557; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara 1972, s. 222-225; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 82; Abdurrahman Şeref, *Tarih Söyleşileri* (s. nşr. Mübceccel Namî Duru), İstanbul 1980, s. 236; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul 1996, III, 378-379; Osman Selim Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı*, İstanbul 2001, s. 159-162; M. Nermi Haskan, *Eyüplü Meşhurlar*, İstanbul 2004, II, 79-80.

TAHSİN ÖZCAN

ZİYÂEDDİN el-MAKDİSİ

(ضياء الدين المقدسي)

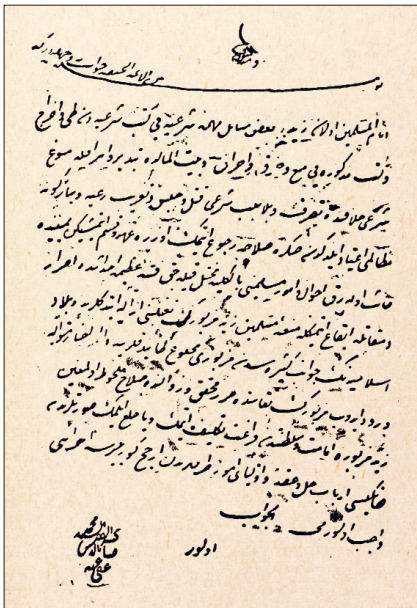
Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed
b. Abdilvâhid b. Ahmed
el-Makdisî es-Sa'dî
(ö. 643/1245)

el-Ehâdişü'l-muhtâre adlı
eseriyle tanınan
Hanbelî hadis âlimi.

6 Cemâziyelâhîr 569'da (12 Ocak 1174) Dimaşk'ın Kâsiyûn dağının eteklerindeki Sâlihiye mahallesinde doğdu. 567'de (1171) doğduğuna dair bilgi doğru değildir. Sa'diyyûn kabilesinden olup dedelerinin asıl yurdu olan Kudûs yakınındaki Cemmâil köyüne nisbetle Cemmâilî, Dimaşk'ta doğup burada vefat ettiği için Dimaşkî, doğduğu mahalleye izâfetle Sâlihi nisbeleriyle de anılmış, Ziyâeddin veya Hâfız ez-Ziyâ lakaplarıyla meşhur olmuştur. Babası devrin âlimlerinden Abdülvâhid b. Ahmed el-Makdisî, annesi aynı aileden dindar bir kadın olan Rukiyye bint Ahmed el-Makdisiyye'dir. Ziyâeddin çok küçük yaşta ailesinin yanında okuma yazma öğrendi ve Kur'an'ı ezberledi. Yine küçük yaşta iken ailenin diğer fertleriyle birlikte ders halkalarına katılmaya başladı. İlk hocaları arasında Ebû'l-Meâlî Abdullah b. Abdurrahman es-Sülemî, Ebû'l-Fazl İsmâil b. Ali el-Cenzevî ve Muhammed b. Hamza el-Kureşî gibi âlimler zikredilmektedir. Daha sonra Şam bölgesini dolaştı ve Mizze'de Ebû Ali Ahmed b. Ebû'l-Kâsım ez-Zevzenî'den ve diğer hocalardan ders aldı. 593'te (1197) Muhammed b. Halef el-Makdisî'nin kızı Asiye ile evlendi.

Evlendikten kısa bir süre sonra çeşitli ilmi seyahatler yaptı. 594 (1198) yılında Mısır'a yaptığı ilk seyahatinde İbn Neciyye diye bilinen Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm ed-Dimaşkî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hamd el-Ensârî el-Ertâhî, İsmâil b. Sâlih el-Mısırî, Hibetullah b. Ali el-Bûsirî gibi âlimlerden icâzet aldı ve 596'da (1200) Dimaşk'a döndü. Ertesi yıl başlayıp 602'de (1205) tamamladığı ikinci seyahatinde Bağdat'a gitti. Bağdat'ta Ebû'l-Ferec İbnü'l-Ah-dar gibi âlimlerden istifade etti. 598'de (1202) Bağdat'tan Hemedan ve İsfahan'a geçerek birçok âlimden icâzet aldı. Dimaşk'a dönünce ders okutmak için küçük bir medrese inşa ettiyse de 605 (1208) yılında yeni bir seyahate çıktı. Musul'dan başlayıp Hemedan, İsfahan, Nişâbur, Merv,

Ziyâeddin Efendi'nin II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle ilgili fetvası (*Mufasssal Osmanlı Tarihi*, VI, 3450)

ZİYÂEDDİN el-MAKDİSÎ

Herat ve Bûşenc şehirlerine uğradı. 611'de (1214) tekrar Nişâbur'a ve Bağdat'a, 612'de (1215) Halep ve Harran'a uğrayarak Dimaşk'a döndü. Bu seyahatinde gittiği yerlerde hem ilim tahsil etti hem ders okuttu. Seyahatleri sırasında Kudüs'e birkaç defa uğradığı gibi 586'da (1190) henüz on yedi yaşında iken Kudüs'ü Haçlılar'dan kurtarmak amacıyla cihada katılmıştı. 590 (1194) yılından sonra ilim tahsili için tekrar Kudüs'e gittiğinde Ebû Ali Hasan b. Ahmed el-İveki'den ders okudu. Mekke'de İbnü'l-Husri diye bilinen Ebû'l-Fütûh Nasr b. Ebû'l-Ferec'den faydalandığı da bilinmektedir. Onun 500 civarında hocadan yararlandığı nakledilmekte, ancak sünnete, sahâbeye, muhaddislere saygılı olmayanlardan ve bid'at ehlinde rivayette bulunmadığı bilinmektedir. Meselâ İsfahan'da karşılaştığı İbn Dihye el-Kelbi'den bahsederken bu zatın bazı tavırlarının hoşuna gitmediğini, hadis âlimleri hakkında dedikodu yaptığını, bu yüzden ondan hadis almadığını (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXII, 391), Ahmed b. Târik el-Kereki'nin de müfrit bir Şii olduğu gerekçeyle rivayetini terkettiğini söylemektedir (a.g.e., XXI, 271). Ziyâeddin el-Makdisî, yaşadığı dönemin özellikle hadis âlimlerinin şahsiyetleri ve güvenilirlik dereceleri hakkında bilgi vermiş, daha sonraki âlimler bu bilgilerden hareketle pek çok kimseyle ilgili değerlendirmeler yapmıştır.

612 (1215) yılında Dimaşk'a dönen Ziyâeddin el-Makdisî daha önce temelini attığı Dârülhadis ez-Ziyâiyye'yi geliştirdi. Kâsiyûn dağının eteklerinde babasından kalan arazi üzerine kurduğu bu medreseye talebeleriyle birlikte çalışarak 620'de (1223) son şeklini verdi, ardından talebe okutmaya ve eser telifine yöneldi. Resmî görev kabul etmeyip bütün zamanını ilme ve ibadete ayırdı. Kütüphanesindeki kitaplarıyla kendi eserlerini dârülhadişe vakfetti. Zengin kütüphanesi ve kaliteli eğitimiyle üne kavuşan bu dârülhadis âlimlerin uğrak yeri haline geldi. Bir Hanbelî âlimi olarak Kur'an ilimleri, fıkıh ve fıkıh usulü, tarih, dil ve edebiyat ilimlerine vâkıf, ancak daha çok hadis ilimleri ve ricâlî konusundaki birikimiyle meşhur olan Ziyâeddin el-Makdisî, İbn Nukta, İbnü'l-Hâcib diye bilinen Ömer b. Muhammed ed-Dimaşkî, Ze-kıyyüddin el-Birzâlî, İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Ebû'l-Ferec İbn Kudâme ve Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim el-Makdisî gibi âlimlere hocalık yaptı. 28 Cemâziyelâ-hir 643'te (20 Kasım 1245) Dimaşk'ta ve-

fat etti; Kâsiyûn dağında dayıları Muva-fakuddin İbn Kudâme ile Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed el-Makdisî'nin yattığı kabristana defnedildi.

Kaynaklarda âlim, hâfız, hüccet, müt-kın, nebîl, âbid ve zâhid diye nitelenen Ziyâeddin el-Makdisî'yi İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî "Ben onun gibisini görmedim" (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXIII, 130), Miz-zî "Devrinde eşi ve benzeri yoktu" (İbn Receb, III, 517), İbn Abdülhâdî "Şam bölge-sinin muhaddisi" (*Ulema'ti'l-hadis*, IV, 188), Zehebî "selef-i sâlihinden kalma biri" (*A'lamü'n-nübelâ*, XXIII, 126), Süyûtî "hadis ilimlerinde son sözün sahibi" (*Tabakâtü'l-huffâz*, s. 497) ifadeleriyle övmüştür. Geride bıraktığı dârülhadis 658'de (1260) Moğollar'ın Dimaşk'ı istilâsı sırasında büyük zarar görmüş, medrese ve kütüphanesi talan edilmiş, kitapların bir kısmı satılmıştır. Daha sonra yeniden toparlanan ve dârülhadis olarak eğitim vermeye devam eden bu külliye binaları 1150 (1737) yılı civarında yıkılmış ve arazisi üzerine evler inşa edilmiştir. 1270'li (1853) yıllarda kütüphane-nin kitapları Ömeriyye Medresesi'ne nakledilmiş, burada da eğitim kesilince bil-hassa Ziyâeddin el-Makdisî'nin eserlerinin pek çoğunu müellif nüshaları Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'ye intikal etmiştir. Dârülhadis ez-Ziyâiyye'nin bugün yalnız bazı kalıntıları mevcuttur.

Eserleri. A) Kur'an. 1. Fezâ'ilü'l-Kur'an-ni'l-azîm. Kur'an'ı öğrenmenin ve öğretmenin sevabı, doğru ve güzel okumanın önemi, bazı sûrelerin fazileti gibi konuların ele alındığı eser altmış beş rivayeti senedleriyle birlikte ihtiva etmektedir (nşr. Salâh b. Âyid eş-Şellâhî, Beyrut 1421/2000). Şemseddin İbn Tolun eserden seçtiği kırk hadisi bir cüzde toplamıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 54). **2. İhtişâşü'l-Kur'an bi-'avdihî ile'r-raḥîmî'r-raḥmân.** Kur'an-ı Kerim'in Cenâb-ı Hak tarafından gönderildiğini inkâr edenlere cevap olarak kaleme alınmış bir risâledir (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey', Riyad 1409/1989).

B) Hadis ve Hadis Ricâlî. 1. el-Eḥâdîsü'l-muhtâre mimmâ lem yuḥrichü'l-Buḥârî ve Müslim fi Şaḥîḥayhimâ (el-Muhtâre, el-Eḥâdîsü'l-ciyâdî'l-muhtâre mimmâ leyse fi Şaḥîḥayn ev eḥadihimâ, el-Mustaḥrec mine'l-eḥâdîsü'l-muhtâre mimmâ lem yuḥrichü'l-Buḥârî ve Müslim fi Şaḥîḥayhimâ). Ziyâeddin el-Makdisî'nin en önemli ve hacimli eseri olup müellif burada *Şaḥîḥayn* dışında kalan, özellikle müsned, sünen, tabakat ve tarih ki-

taplarıyla cüz gibi küçük hacimli derlemelerde yer alan sahih hadisleri toplamış, sahih hadis kabulü için uyguladığı ölçülerdeki hassasiyeti sebebiyle çok kimse onun bu eserini Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*'inden daha mu-teber saymıştır. 635 (1237) yılı civarında telifine başlanan eser müellifin vefatı sebebiyle tamamlanamamış, telifi bitirilen kısım seksen altı cüzden meydana gelmiştir. Müsned türünde kaleme alınan eserin ilk on beş cüzünde aşere-i mübeşşerenin rivayetleri kaydedilmiş, ardından ismi elifle (ا) başlayan sahâbîlerle devam edilmiş ve ayn (ع) harfinden Abdullah b. Ömer'in rivayetleriyle sona ermiştir. Eserin on altı-elli arası cüzlerini oluşturan ve bâ (ب) harfiyle başlayıp sâd (ص) harfiyle biten sahâbîlere ait otuz beş cüzlük kısmı Şam'daki Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dir (Mecâmî', nr. 21, vr. 87-118; Mecâmî', nr. 86, vr. 1-296). Birçok hadis âlimi bu eserle ilgili çalışmalar yapmış, Zehebî *Müntekâ mine'l-Muhtâre*'yi, İbn Hacer el-Askalânî *Eṭrâfî'l-Eḥâdîsü'l-Muhtâre*'yi (*el-İnâre fi etrâfî'l-Muhtâre*) kaleme almıştır. Kitabın baş tarafından 2300 hadisi kapsayan kısmı, Riyad'da Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde beş kişilik bir öğrenci grubu arasında bölüşüp yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmıştır (Hasnâ Bekrî Ahmed Neccâr, s. 166, dipnot). 5401 hadis ihtiva eden eserin tamamı Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş tarafından tahkik edilmiş (I-II, Mekke 1412) ve on üç cilt halinde neşredilmiştir (Beyrut 1420/2000). **2. es-Sünen ve'l-aḥkâm 'ani'l-Muṣṭafâ 'aleyhi efdalü's-şalâti ve's-selâm.** Bazı kaynaklarda *el-Aḥkâmü'l-kubrâ fi'l-hadis*, *el-Aḥkâmü'l-kebîr* ve kısaca *el-Aḥkâm* adıyla da zikredilen eser ahkâma dair 6397 hadis ihtiva etmektedir. Müellif bu eserini Hanbelî fıkına delil teşkil eden bütün hadisleri bir araya getirmek amacıyla yazmaya başlamış, üç cilt içinde yirmi cüz halinde tasarlanan eserin son cüzünü oluşturan "Kitâbü'l-Cihâd"ı vefatı dolayısıyla telif edememiştir. *es-Sünen* "Kitâbü's-Şalât" ve "Kitâbü'z-Zekât" ile başlayıp, "Kitâbü'l-Cinâyât"ın tamamlanmasıyla sona ermiştir. Daha sonra, İbnü'l-Kemâl el-Hanbelî olarak bilinen müellifin kardeşinin oğlu Ebû Abdullah Muhammed b. Abdürrahîm el-Makdisî'nin tamamladığı eseri (Şemseddin İbn Tolun, I, 135, 158) Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe tahkik edip altı cilt halinde neşretmiştir (Cidde 1425/2004). **3. en-Nehy 'an sebbi'l-aşḥâb ve mâ fihi mine'l-ismi ve'l-ikâb.**

Yaşadığı dönemde sahâbeye yönelik olarak birtakım saygısız sözlerin sarfedildiğini duyan müellif bu eserini kaleme almış, sözü geçen davranışlarla büyük günah işlendiğini belirtmiş ve bu kişilere verilecek cezayı ortaya koymuştur (nşr. Muhyiddin Necîb, Küveyt-Beyrut 1413/1992; nşr. Muhammed Ahmed Âşûr – Cemâl Abdülmün'im el-Kûmî, Kahire 1994; Beyrut 1994; nşr. Abdurrahman b. Abdullah et-Türkî, Beyrut 1415/1994; Kahire 2009). **4. Fezâ'ilü'l-a'mâl.** Bazı amellerin faziletleriyle ilgili 778 rivayeti kapsayan eser (nşr. Ali Rahmî, Kahire 1970 [?]; Kahire 1404/1984; nşr. Ahmed Ubeyd ed-De'âs, Beyrut 1413/1993). Seffârîni tarafından aynı adla şerhedilmiştir (Beyrut 1380). **5. el-'Udde li'l-kerbî ve's-şidde.** Üzüntülü ve sıkıntılı durumlarda okunacak dualardan oluşan ve senedleriyle birlikte nakledilen altmış rivayet içermektedir (nşr. Yâsir b. İbrâhim b. Muhammed, Kahire 1414/1994). **6. el-Emr bi'ttibâ'i's-sünen ve'ctinâbi'l-bida'.** Müellifin, bid'at olarak nitelediği bazı konulara dikkat çekip sünnete dayanan davranışlara yönlendirmek amacıyla kaleme aldığı eser *İttibâ'u's-sünen ve'ctinâbü'l-bida'* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Bedreddin el-Kahvecî, Dimaşk 1407/1987; nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd el-Halebî, Demmâm 1409/1988). **7. Fazlû'l-ḥadis ve ehlüh (Menâkıbû aşhâbi'l-ḥadis).** Merfû ve mevkuf rivayetlerin kaydedildiği eserde rivayetler rûya ve şiiirlerle desteklenerek açıklanmıştır. Eserin müellif hattıyla günümüze ulaşan birkaç varaklık kısmı Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecâmî', nr. 107, vr. 140-146). **8. Kitâbü'l-İmân ve me'âni'l-İslâm.** Sadece sahâbî râvileri zikredilerek bir araya getirilen rivayetleri içeren eserin müellif hattı bir nüshası Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'dedir (Mecâmî', nr. 21, vr. 56-60). **9. Kitâbü'l-İlm.** İlmın önemi ve faziletine dair bazı hadislerin baş tarafının ve sahâbî râvisinin sıralandığı eserin yine müellif hattıyla 1 varaklık kısmı anılan kütüphanede kayıtlıdır (Mecâmî', nr. 21, vr. 60). **10. Şifâtü'n-nebî ve cemîlû ahlâkühî ve edebih.** Hz. Peygamber'in ahlâkı, edebi ve çeşitli vasıflarıyla ilgili sekiz rivayetin senedleriyle birlikte yer aldığı bir risâledir (nşr. Fevâz Ahmed Zemerlî, Beyrut 1425/2004). **11. Şifâtü'l-cenne.** Eserde 212 rivayetin sahâbî râvisi zikredilmiş, yer yer sened ve metinleri değerlendirilmiştir (nşr. Sabrî b. Selâme Şâhîn, Riyad 1423/2002). **12. el-Emrâz ve'l-keffârât (et-Tıbbü'n-nebe-**

vî, et-Tıb ve'r-rukayyât). Şaḥîḥayn'daki tıbb-ı nebevîye dair hadislerden doksan birinin bir araya getirildiği eseri Meccî Fethî es-Seyyid *et-Tıbbü'n-nebevî* (Tanta 1409/1989), Ebû İshak el-Huveynî *el-Emrâz ve'l-keffârât ve't-tıb ve'r-rukayyât* (Kahire 1415, 1420/1999), Muhammed Hasan Muhammed İsmâil *et-Tıb ve'r-rukayyât ve'l-emrâz ve'l-keffârât mine'l-ḥadisî'n-nebeviyyi's-şerîf* (Beyrut 1424/2003) adıyla neşretmiştir. Rûdânî eseri *el-Merḍâ ve'l-keffârât* ismiyle ihtisar etmiştir. **13. en-Naşiha.** Müellifin bu risâleyi, Eyyûbîler'in el-Cezîre ve Dimaşk kolu hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'nın ahlâk ve dinî hayat bakımından yeterince hassas davranmaması üzerine kaleme aldığı belirtmektedir. Altı âyet ve yirmi yedi hadis ihtiva eden risâle *Naşiḥatü'l-Meliki'l-Eşref* ismiyle yayımlanmıştır (nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd el-Halebî, *Mecelletü'l-ḥikme*, 3 [Manchester-Britanya 1415/1994], s. 215-247). **14. Zikrû'l-muşâfâha.** On beş rivayeti kapsayan bir cüzdür (nşr. Amr Abdülmün'im Süleym, Tanta 1424/2003). **15. Risâle fi ḥukmî şıyâmî yevmi's-şek** (Dimaşk 1963). **16. Zikru taḥrîmî'l-müskir.** Risâlede rivayetler yalnız sahâbî râvisi zikredilerek derlenmiştir. *Zemmü'l-müskir* adıyla da bilinen risâlenin bir nüshası İrlanda Dublin'de bulunmaktadır (Chester Beatty Library, nr. 3854, vr. 47-49). **17. Şebetü's-semâ' (Şebetü'l-mesmû'ât).** Ziyâeddin el-Makdisî'nin seyahatleri sırasında faydalandığı ve icâzet aldığı hocalarından, okuduğu kitaplardan ve birlikte derslere katıldığı arkadaşlarından bahsettiği bir eser olup *Şebetü mesmû'âtü'l-imâm el-ḥâfız Ziyâ'iddin el-Makdisî* adıyla neşredilmiştir (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Beyrut 1420/1999). **18. Meşâyihü'l-icâze.** Müellifin, icâzet aldığı hocalarından birer rivayet naklederek kaleme aldığı eserin üçüncü cüzü müellif hattıyla günümüze ulaşmıştır (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 46, vr. 265-276). **19. Cüz'ü'l-evhâm fi meşâyihî'n-nübel.** Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin hocalarını tanıtmak maksadıyla kaleme aldığı *el-Mu'cemü'l-müştemil 'alâ zikri esmâ'i şüyühî'l-e'immeti'n-nübel* adlı eserinde mevcut hataların tashihine dairdir. Alfabetik düzenlenen eser Sekine eş-Şihâbî tarafından *el-Mu'cemü'l-müştemil* ile birlikte (Beyrut 1400/1980), ayrıca Bedr b. Muhammed el-İmâş'ın tahkikiyle müstakil olarak (Medine 1413/1992) yayımlanmıştır. **20. Cüz' fi'z-zebbi 'ani'l-İmâm et-Taberânî.** Ta-

berânî'yi cerhetmek üzere ortaya atılan bazı iddialara cevap vermek amacıyla kaleme alınmış bir risâledir (nşr. Nizâm b. Muhammed Sâlih Ya'kûbî, Beyrut 1430/2009, *Silsiletü likâ'i'l-aşri'l-evâḥir bi'l-Mescidi'l-Ḥarâm* içinde, XI, yüz otuz ikinci risâle). **21. Cüz' fihi ḥadisü'l-kulleteyn bi-cemî'i ṭuruḳihî's-sâbit.** Müellif bu risâlede "kulleteyn" olarak bilinen ve bazı âlimlerce delil olmaya elverişli bulunmayan hadisin bütün tariklerini bir araya getirerek onu savunmuştur (nşr. Hâlid b. Hâ-yif b. Ureyç el-Matîrî, Beyrut 1433/2012; nşr. Yûsuf b. Muhammed Mervân el-Özbekî, Beyrut 1433/2012). **22. Cüz' fihi'r-ruvâtü 'an Ebi'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbûrî.** Eserde müelliften başlanarak Müslim b. Haccâc'a ve onun tarikiyle Hz. Peygamber'e ulaşan on farklı isnad zikredilmiş ve Müslim ile olan güçlü bağına işaret edilmiştir. Ebû Yahyâ Abdullah el-Kündürî tarafından tahkik edilen eser, Zehebî'nin *Tercemetü'l-İmâm Müslim ve ruvâtü Şaḥîḥihî* adlı eseriyle birlikte neşredilmiştir (Beyrut 1416/1996). **23. Eḥâdisü Ebî 'Abdirrahman 'Abdillâh b. Yezîd el-Mukrî mimma vâfeḳa'l-İmâm Ahmed.** Kaynaklarda *Cüz'ü muvâfâḳati 'Abdillâh b. Yezîd el-Mukrî* olarak da geçen ve Abdullah b. Yezîd el-Adevî el-Mukrî'nin (ö. 213/828) altmış dokuz rivayetini ihtiva eden eseri Âmir Hasan Sabrî başka müelliflere ait birkaç cüzle birlikte neşretmiştir (Beyrut 1418/1998). **24. Cüz' fihi zikru şalâti'l-Muştafa şallallâhü 'aleyhi ve sellem ḥalfe Ebî Bekr eş-Şiddîk** (nşr. Nizâm Muhammed Sâlih Ya'kûbî, Beyrut 1432/2011, *Silsiletü likâ'i'l-aşri'l-evâḥir bi'l-Mescidi'l-Ḥarâm* içinde, XI, yüz ellinci risâle). **25. 'Avâli'l-esânîd.** Sahâbeden müellife kadar en âfî isnadla ulaşan rivayetlerin derlendiği bir cüz olup müellif burada on iki sahâbiden yedi râvili senedle kendisine ulaşan hadisleri kaydetmiştir (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 38, vr. 176-186). **26. Ḥamsetü eḥâdisge müselselat** (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Beyrut, ts. [Dârü'l-beşâir el-İslâmiyye]). **27. er-Ruvâtü'l-erba'ate 'aşer.** Buḥârî, Müslim ve diğer âlimlerin hocaları arasında yer alan, Ziyâeddin el-Makdisî'nin de kendilerine kadar ulaşan senedi bulunan Abdullah isimli on dört râviye dairdir (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 106, vr. 110-135). **28. Cüz' fihi eḥâdisü 'avâlin ve ḥikâyât ve eş'âr** (nşr. Muhammed b. Nâsır el-Acemî, Beyrut 1430/2009, *Silsiletü likâ'i'l-aşri'l-evâḥir bi'l-Mescidi'l-Ḥarâm* içinde, XI, yüz otuzuncu risâle). **29.**

ZİYÂEDDİN el-MAKDİSÎ

Muvâfaqâtü'l-e'immeti'l-hamse. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin aynı hocadan rivayet ettikleri sekiz hadisin müellife ulaşan âlî isnadlarını ihtiva eden eser, Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından tahkik edilerek müellifin biyografisine dair *et-Tenvîh ve't-tebyîn* ile birlikte neşredilmiştir (Beyrut 1999). **30. Kitâbü'l-Erba'in 'ani'l-meşâyihî'l-erba'in** (nşr. Âmir Hasan Sabrî, Beyrut 1998).

C) Siyer ve Tarih. 1. es-Sîretü'n-nebeviyye. Hz. Peygamber'in hayatını ve diğer peygamberlere üstünlüğünü konu alan eserin bazı bölümleri günümüze intikal etmiştir (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 85, vr. 265-272; Mecâmî', nr. 110, vr. 204-213). **2. Min Menâkıbi Ca'fer b. Ebî Tâlib**. On yedi rivayet ihtiva eden bir cüzdür (nşr. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1389/1969). **3. Min Menâkıbi 'Abdillâh b. Ca'fer b. Ebî Tâlib**. Dört rivayet içeren bir cüz olup *el-Müntekâ min aḥbârî'l-Aşma'i*'yi neşreden Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından aynı eserin sonunda basılmıştır (Dimaşk 1987, s. 162-167). **4. Fezâ'ilü's-Şâm**. Haçlılar'ın Şam ve Filistin bölgeleriyle Kudüs şehrini ele geçirdikleri dönemde bölgenin müslümanlar açısından önemini ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır. İbn Hacer el-Askalânî'nin *Müntekâ min fezâ'ilü's-Şâm* adıyla işaret ettiği ve daha önce yazılan bir kitaptan seçmeler yapılarak derlendiği anlaşılan eser üç cüzden oluşmaktadır. Eserin sadece Kudüs'le ilgili ikinci bölümü günümüze ulaşmış ve *Fezâ'ilü Beyti'l-Makdis* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Dimaşk 1405/1985, 1408/1988). **5. Menâkıbü's-şeyh Ebî 'Ömer el-Makdisî**. İki cüzden meydana gelen eser Makdisî ailesinin Cemmâîl'den ayrıldıktan sonra önderi konumunda bulunan Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî'nin hayatına dairdir. Günümüze ulaşan eser (nşr. Ebû Yahyâ Abdullah el-Kündürî – Ebû Ahmed Hâdî el-Mürri, Beyrut 1418/1997) adı bilinmeyen bir kişi tarafından ihtisar edilmiştir (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 9, vr. 120-127). **6. el-Hikâyâtü'l-muktebesse fi kerâmâti meşâyihî'l-arzî'l-mukaddese**. Yalnız üçüncü cüzü günümüze kadar gelen eserin (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Hadis, nr. 248, vr. 89-99) bu kısmı Daniella Talmon-Heller tarafından bir değerlendirmeye yazısıyla birlikte tahkik edilmiş ("The Cited Tales of the Wondrous Doings of the Shaykhs of the Holy Land by Diya

al-Din Abu Abd Allah Muhammad b. Abd al-Wahid al-Makdisî [569/1173-643/1245]: Text, Translation and Commentary") ve İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (*Crusades*, I [London 2002], s. 111-154). **7. Sebebü hicreti'l-Mekâdise ilâ Dimaşk ve kerâmâti meşâyihühim**. On cüzlük bir eser olup (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 71, vr. 87-99) müellifin günümüze ulaşmayan yine Makdisî ailesiyle ilgili olan *Siyerü'l-Mekâdise* adlı eserin de aynı eser olduğu tahmin edilmektedir. **8. el-Muntekâ min aḥbârî'l-Aşma'i**. İbn Zebr olarak bilinen Abdullah b. Ahmed er-Rabâ'nin *Aḥbârü'l-Aşma'i* adlı eserinden seçmelerle meydana getirilen iki cüzlük bir risâledir (nşr. İzzeddin et-Tenûhî, Dimaşk 1354; nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Dimaşk 1987).

D) Makdisî'nin Başka Müelliflerin Eserlerine Dair Çalışmaları. 1. ez-Ziyâdât 'alâ Sülsâyyâtî'l-İmâm Ahmed. Muhibbuddin İsmâil b. Ömer el-Makdisî'nin Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i hakkındaki *Sülsâyyât*'ında mevcut pek çok eksiğin tamamlanması amacıyla yazılmıştır (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 98, vr. 173-201). *Seffârîni* eseri *Şerhu Sülsâyyâtî Müsnedi'l-İmâm Ahmed* adıyla şerhetmiş ve iki cilt halinde yayımlamıştır (nşr. Zühre eş-Şâvîs, Dimaşk 1380; Beyrut 1391; Beyrut-Dimaşk 1399/1979). **2. Ehâdis şahiha mimma ravâhü Müslim b. Haccâc en-Nisâbüri beyne'l-Muştafa ve beynehû tis'ate nefer**. Daha sonra *Tüsâ'ıyyâtü Müslim fi Şahihihi* adıyla anılan eserde Ziyâeddin el-Makdisî, III. (IX.) yüzyılda az rastlanan dokuz râvili senedlerden Müslim'in *el-Câmi'u's-şahihi*'inde bulunanları araştırmış ve üç rivayetin bu nitelikte olduğunu tesbit etmiştir (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Beyrut, ts. [Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye]). **3. eş-Şâfi fi's-sünen 'ale'l-Kâfi**. Müellifin dayısı ve hocası Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin Hanbelî mezhebinin dayandığı ahkâm hadislerinden oluşan *el-Kâfi*'si üzerine yapılmış bir çalışma olup eksik bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlıdır (Mecâmî', nr. 21/1, vr. 1-55). **4. Kelâmü'z-Ziyâ' el-Makdisî 'alâ şey'in min ehâdisi'l-Cem' beyne's-Şahiḥayn**. Müellifin, Humeydî'nin *el-Cem' beyne's-Şahiḥayn* adlı eserinde gördüğü hataları tashih etmek üzere kaleme aldığı bir eser olup kendi hattıyla bir nüshası günümüze ulaşmıştır (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecâmî', nr. 85, vr. 177-185). **5. İstidrâkât 'alâ Kitâbi**

Düreri'l-eşer li'l-Hâfız 'Abdilganî el-Makdisî. Cemmâîl diye de bilinen müellifin hocası Abdülganî el-Makdisî'nin Hz. Peygamber'in cevâmîu'l-kelim niteliğindeki hadislerinden oluşan ve zamanımıza intikal etmeyen *Dürerü'l-eşer* adlı çalışmasında görülen hataların tashihine dairdir (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 182). **6. İhtişârü Kitâbi'l-Elkâb li's-Şirâzî**. Bir nüshası Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi yazmaları arasında (1/386 [1/2734], 120 varak) günümüze ulaşmıştır (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 63).

Ziyâeddin el-Makdisî'nin Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunan küçük hacimli pek çok risâle ve cüzünden bazıları şunlardır: *Ehâdis* (Mecâmî', nr. 21, vr. 61-81); *İhtiyârât şîriyye* (Mecâmî', nr. 71, vr. 31-39); *el-Ehâdisü'l-müşşelât* (Mecâmî', nr. 10, vr. 1-9); *Aḥbâr ve eş'âr* (Mecâmî', nr. 110, vr. 196-203); *Muvâfaqâtü Hişâm b. 'Ammâr* (Mecâmî', nr. 103, vr. 33-60); *Ehâdisü Ebî 'Osmân 'Affân b. Müslim eş-Şaffâr* (Mecâmî', nr. 124, vr. 103-120); *el-Ehâdis ve'l-hikâyât* (Mecâmî', nr. 15, vr. 29-40; Mecâmî', nr. 20, vr. 204-212; Mecâmî', nr. 111, vr. 144-155, 176-178); *el-Hikâyâtü'l-menşûre* (Mecâmî', nr. 98, vr. 109-117, 143-152); *Müntekâ mine'l-ehâdisi's-şihâḥ ve'l-ḥisân* (Mecâmî', nr. 92, vr. 272-290); *Ehâdis 'an cemâ'atin min meşâyihî Bağdâd* (Mecâmî', nr. 46, vr. 157-168); *Erba'üne ḥadişen ve ḥadiş müntekâten min müsnedi's-şahâbiyyât* (Mecâmî', nr. 46, vr. 124-142); *Cüz' fihi ḥamsüne ḥadişen bi-ğayri isnâd* (Mecâmî', nr. 52, vr. 129-144); *el-Müntekâ min ḥadişî Mekki (b. 'Abdân en-Nisâbüri) ve ḡayriḥ* (Mecâmî', nr. 42, vr. 129-143); *el-Müntekâ min ḥadişî Ebî 'Alî el-Ḥasen b. Ahmed el-İveki* (Mecâmî', nr. 76, vr. 194-198); *el-Müntekâ min el-Erba'in fi şu'abi'd-dîn li's-Şaffâr* (Mecâmî', nr. 70, vr. 44-51); *el-Müntekâ min Mu'cemi meşâyihî Ahmed b. Hamza es-Sülemî* (Mecâmî', nr. 110, vr. 213-224); *Cüz' müntekâ* (Mecâmî', nr. 41, vr. 179-189); *Cüz' ṭuruḳî ḥadişî'n-nebiyyi şallallâhü 'aleyhi ve sellem ḥine kâne fi'l-hâ'it* (Mecâmî', nr. 82, vr. 191-197); *Cüz' müntekâ mimma semî'nâhü bi-Merv* (Mecâmî', nr. 344, vr. 1-142); *Cüz' fi'l-ḥadiş* (Mecâmî', nr. 101, vr. 318-325); *Ehâdis müntekât 'alâ ba'zi meşâyihih* (Mecâmî', nr. 17, vr. 25-30). Müellifin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmeyen başka eserleri de vardır (*es-Sünen ve'l-aḥkâm*, neşredenin girişi, I, 71-117; Hasnâ Bekrî Ahmed Neccâr, s. 380-389).

Ziyâeddin el-Makdisî hakkında Muhammed Mutî el-Hâfız, *et-Tenvîh ve't-teb-yîn fi sîreti muhaddisi's-Şâm el-hâfız Ziyâ'eddin* adıyla bir eser kaleme almış (Beyrut 1999), Hasnâ Bekrî Ahmed Nec-câr onun hadis alanındaki faaliyetlerini *eż-Ziyâ el-Makdisî ve cühûdühü fi 'il-mi'l-hadis* adlı doktora tezinde incelemiştir (1419/1999, Ümmülkurâ Üniversitesi). Halûd Muhammed el-Hisbân, *el-Ehâdîşü'l-muhtâre*'yi değerlendirdiği doktora tezine *er-Râvî'l-makbûl 'inde İbn Hacer ve merviyâtihî fi'l-Ehâdîşü'l-muhtâre li'z-Ziyâ el-Makdisî* adını vermiştir (1426/2005, İrbid, Yermük Üniversitesi). Sâlih Ahmed eş-Şâmî de müellifin *el-Ehâdîşü'l-Muhtâre*'siyle ilgi olarak *Zevâ'idü'l-Ehâdîşü'l-muhtâre 'ale'l-Kütübî't-tis'a* adıyla bir eser kaleme almıştır (Dimaşk-Beyrut, ts. [el-Mektebetü'l-İslâmî]).

BİBLİYOGRAFYA :

Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Ehâdîşü'l-muhtâre* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Beyrut 1420/2000, neşredenin girişi, I, 9-62; a.mlf., *es-Sünen ve'l-aḥkâm* (nşr. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe), Cidde 1425/2004, neşredenin girişi, I, 37-169; Ebû Şâme, *eż-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 177; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadis*, IV, 188-189; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XXI, 271; XXII, 391; XXIII, 126-130; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 641-650*, s. 208-214; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1405-1406; İbn Receb, *eż-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1425/2005, III, 514-521; Takıyyüddin el-Fâsî, *Zeylû'l-Takıyid fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, I, 170; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Makşadü'l-erşed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, II, 450-451; Sü-yûtî, *Tabakâti'l-huffâz* (Lecne), s. 497-498; Nu-aymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, Beyrut 1410/1990, II, 71-76; Ebû'l-Yümm el-Uleymî, *ed-Dür-rû'l-münâcaddâ fi zikri aşâbi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Kahire 1412/1992, I, 384-385; a.mlf., *el-Menhecü'l-ahmed* (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût – İbrâhîm Sâlih), Beyrut 1970, IV, 252-254; Şemseddin İbn Tolun, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fi târihi's-Sâlihiyye* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1401/1980, I, 76-79, 135, 158; *Keşfü'z-zunûn*, I, 54; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VII, 387-391; İbnü'l-Gazî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, III, 217-218; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 1004; Brockelmann, *GAL* (Ar.), IV, 96-97; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 255; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Hadis* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1991, I, 63, 182; Hasnâ Bekrî Ahmed Neccâr, *eż-Ziyâ' el-Makdisî ve cühûdühü fi 'ilmi'l-hadis* (doktora tezi, 1419/1999), Câmîatü Ümmi'l-kurâ, s. 79-412; Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tarikî, *Mu'cemü muşannefâti'l-Hanâbile*, Riyad 1422/2001, III, 146-165; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 400; III, 1677.

MEHMET EFENDİOĞLU

ZİYÂEDDİN PAŞA

(bk. YÛSUF ZİYÂ PAŞA).

ZİYAFET

(الضيافة)

Sözlükte “misafir ağırlama, yemek ikram etme, misafirlik” anlamındaki **diyâfe** (ziyâfet) kelimesi Türkçe’de düşün ve doğum gibi bir olay dolayısıyla, bazan da böyle bir sebep olmadan insanları davet edip toplu yemek verme ve bu şekilde verilen yemek için kullanılır. Türkçe **şölen** ve **toy** da aynı anlama gelir. Arapça’da bu mânâyı ifade eden **velîme**, **da’vet**, **me’dübe**, **kırâ** gibi geniş kapsamlı kavramlar yanında farklı ziyafet türleri için değişik kelimeler de bulunmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de özellikle ziyafetten bahsedilmezse de yoksulların doyurulması emredilir (meselâ bk. el-Hac 22/28, 36); hiçbir karşılık beklemeden sırf Allah rızası için yoksulları doyuranlar övgüyle anılır (el-İnsân 76/8-9), açları doydurmayanlar kınanır (Yâsîn 36/47). Kur’an’ın sahâbeye hitaben “davet edilmedikçe yemek için Peygamber’in evine gitmemeleri, erken gidip yemeğin hazırlanmasını beklememeleri, yemek yedikten sonra da fazla oyalanmadan ayrılmalarıyla” ilgili buyruklar (el-Ah-zâb 33/53) aynı zamanda ziyafet konusunda genel bir görgü kuralına da işaret etmektedir. Hadislerde davet ve ziyafete dair daha çok bilgi vardır. İslâmî kaynaklarda veriliş amacına göre değişik isimlerle anılan ve aslı Câhiliye Arapları’na dayanan çok sayıda ziyafet türünden söz edilir. Dinî hükümlerle uyuşmayan unsurları ayıklanarak çoğu İslâmî dönemde de devam ettirilen bu ziyafet çeşitlerinin en yaygını “velîme” denilen düşün ve “akîka” denilen doğum yemeğidir. Abdurrahman b. Avf evlendiğinde Hz. Peygamber ona bir koyunla da olsa velîme düzenlemesini buyurmuştu (Buhârî, “Büyü”, I, “Menâkıbü’l-enşâr”, 3, “Edeb”, 67; Müslim, “Nikâh”, 79-81). Resûlullah da kendi evliliklerinin ardından ziyafet vermiştir (meselâ bk. *Müsned*, III, 98, 110, 262; VI, 112; Buhârî, “Nikâh”, 55, 70). Velîme terimi, “düşün yemeği” anlamının yanında hangi türden olursa olsun her ziyafet için kullanılır. Ayrıca davet, me’dübe ve kırâ kelimeleri düşün, sünnet gibi özel bir sebep olmadan verilen ziyafetleri ifade eder. Bunların dışında farklı ziyafetlere mahsus isimler de var-

dır. Meselâ sünnet yemeğine “azîre” ve “i’zâr”, yolculuk dönüşünde verilen yemeğe “nakia”, bir yapının tamamlanması münasebetiyle verilen ziyafete “vekîre”, önemli bir ziyaretçinin şerefine olan ziyafete “tuhfe”, yitiğin bulunması üzerine verilen ziyafete “şündah”, doğum yapan kadının sağlığına kavuşması dolayısıyla verilen yemeğe “hurs”, aileden birinin Kur’an’ı ilk defa hatmetmesi veya hâfızlığını tamamlaması münasebetiyle olan ziyafete “zü’l-hazâka”, herkese açık ziyafete “cefelâ”, özel davetlilere verilen ziyafete ise “nakarâ” denir. Câhiliye döneminde “vadîme” adı verilen matem yemeği uygulaması İslâm’da kaldırılmıştır (Câhiz, s. 246-250; İbn Sîde, XII, 99; Akfehîsî, s. 46-47; İbn Tolun, s. 50-68, 90-95; Âlûsî, I, 385-386; Cevâd Ali, V, 68-73; Meysâvî, s. 765-807).

Davet edilmediği ziyafete gelen kimseye “tufeyli” adı verilir. Hatîb el-Bağdâdî’nin bu konuya dair bir eserinde bildirdiğine göre tufeyli ismi “gün ışığının çekilip gece karanlığının bastırması” anlamındaki “tafel” kökünden gelir. Tufeylinin ziyafete kimin tarafından çağırıldığı ve nasıl geldiği bilinmediğinden bu isimle anıldığı belirtilir. Başka bir rivayette tufeyli kelimesinin, asalaklığıyla tanınan Kûfeli Tufeyl b. Zellâl’in isminden geldiği kaydedilir. Ziyafete davet edilenin davet sahibinin izni olmadan yanında getirdiği kimseye “immaa” denir. Bu şekilde ziyafete davetsiz katılmak sünnete ve âdâba aykırı görülüp hoş karşılanmamıştır. Hatîb el-Bağdâdî, Resûlullah’ın böyle durumlarda ziyafet sahibinin iznini aldığına, başkalarına da bunu emrettiğine dair rivayetler aktarır (*et-Taṭ-fîl*, s. 9-18; Cevâd Ali, V, 73-75; Meysâvî, s. 774-776).

İslâm kültüründe kişisel çıkar hesabı yapmayıp Allah rızasını kazanmak, insanlar arasında sevgi ve dostluk ilişkilerini güçlendirmek gibi amaçlar taşıyan ziyafetlere meşruiyet ölçülerine uygun icra edilmesi şartıyla dinî bir mâna yüklenmiştir. Birçok hadis mecmuasında yer alan (meselâ bk. Buhârî, “Edeb”, 31, 85; Müslim, “İmân”, 74-77), “Allah’a ve âhiret gününe inanan kimse misafirine ikramda bulunsun” hadisi ziyafet yoluyla ikramda bulunmayı da kapsar. Bu sebeple etrafında insanların toplandığı her sofraya dinî bir değer atfedilmiş, bu sofraya Allah’ın sofrası (me’dübetü’r-rab) sayılmıştır. Ziyafetin bu dinî boyutu me’dübe kelimesinin kökündeki kutsallığı hatırlatan mânalarla da ilişkilendirilir (Meysâvî, s. 768-769). Kur’an’ı “Allah’ın ziyafet sofrası” (me’dübetullah) diye nitele-